

Duplik til arkæologerne

AF

NATASHA OKHOTINA LIND

Arkæologerne Svend Erik Albrethsen, Orla Madsen og Søren Gottfred Petersen (AMP) har ovenfor¹ svaret på min kritik af den måde, den Dansk Sovjetiske Ekspedition til Bering Ø 1991 tolkede udgravningerne på, herunder identifikationen af Vitus Berings grav, som jeg fremførte i *Historisk Tidsskrift* 118:2, s. 297-328. Det er måske ikke irrelevant at gøre opmærksom på, at der bag artiklen i *Historisk Tidsskrift* ligger en tidligere russisk version, hvor de danske arkæologers skrifter ikke spillede nogen stor rolle. Det kom først, da jeg besluttede at publicere en dansk version. Det, jeg i den forbindelse havde at gå ud fra, var de mange tekster, der blev til umiddelbart efter hjemkomsten fra ekspeditionen. Det gælder skrifter, der publiceredes fra august 1991 og frem til 1993 samt en efternøler fra 2007. Alle er anført i artiklens note 2. Hvad arkæologerne har skrevet i disse tekster, tillægger jeg større vægt end, hvad de i dag har valgt at huske.² Da pladsen er begrænset, og en stor del af de synspunkter, jeg får tillagt, er uden for citationstegn og ikke genkendes som noget, jeg faktisk har skrevet i min artikel, vil jeg

¹ Dette er ikke de tre arkæologers første reaktion på min artikel, idet de allerede reagerede på en fin præsentation af artiklen af en mig da ukendt forfatter, Jakob Seerup, på internetsitet, Point of View: <https://pov.international/vitus-bering-historieforfalskning/>; <https://pov.international/vitus-bering-er-ikke-offer-for-historieforfalskning/>; <https://pov.international/vitus-berings-grav-forfalskning-og-manipulation/> (22.10.2019).

² I to tilfælde kommer arkæologerne nu med fine betragtninger over arkæologiens begrænsninger, der er værd at kommentere: 1) „Da der kun findes indici i arkæologien, har vi desværre ikke entydigt bevis for, at det er Vitus Bering grav – hvilket vi heller ikke påstår“. Læs dog: „Horsens Museum fandt Vitus Bering“, af museumsinspektør Ole Schiørring, *Adventsheftet* 1991, s. 22-23; jf. også dagbogen, hvor de erklærer sig 100 pct. sikre på, at de har fundet Bering: <http://www.horsensmuseum.dk/Udstillinger/PermanenteUdstillinger/Vitus-Bering/MereVitusBering/Dagbog1991Ekspedition/Dag12.aspx> (22.10.2019); 2) „I arkæologiens verden er intet givet, og udfald kan ej forudbestemmes, så det er forkert, når NOL skriver: „På forhånd havde man proklameret at ville finde Vitus Berings grav““. Ja, det burde have været forkert, men læs Dagbogen for 29. juli 1991, dagen før afrejsen fra Danmark: „Ekspeditionens formål var i 250-året for Vitus Berings død, at finde Kommandørens grav på Bering-øen og på baggrund af dette fund rekonstruere hans udseende“: <http://www.horsensmuseum.dk/Udstillinger/PermanenteUdstillinger/VitusBering/MereVitusBering/Dagbog1991Ekspedition/Dag1.aspx> (22.10.2019).

ikke gå ind på dem, med mindre de har særlig relevans.³ I stedet vil jeg i det følgende gå nærmere ind i det skriftlige kildemateriale, der er relevant for diskussionen.

Indledningsvis kan jeg dog ikke undlade at udtrykke en vis undren over, at AMP mener, jeg går for tæt på „afdøde kolleger“, specielt Andrei Staniukovich, som i øvrigt var en god bekendt, fordi han ikke kan svare for sig. En påstand, AMP i den forbindelse har fremsat, er jeg dog nødt til straks at kommentere:

Langt de fleste af NOL's antagelser af, hvordan kilderne gradvist tilpassedes hos de russiske arkæologer (danskerne opdagede det aldrig), fremstår desværre mindst lige så konstruerede som de oversættelser, NOL mistænker udgravningslederen, Andrei K. Staniukovich, for at have foretaget. Staniukovich kan vi desværre ikke afæske et svar, eftersom han døde i 2015.

Netop det behøver vi heller ikke, da oversættelsen foreligger på tryk, udgivet af Staniukovich selv, jf. min artikel s. 311, n. 32. Så jeg behøver ikke at mistænke noget. Jeg ser til gengæld, at AMP uden videre tillægger samme Staniukovich synspunkter, der ikke svarer til det, han har givet udtryk for på tryk, hvorfor jeg må træde ind som hans alter ego. Spørgsmålet er dog, hvornår har man været død længe nok til, at ens synspunkter kan blive taget op til diskussion? Og skal det overhovedet spille en rolle?

Promyshlenniki

AMP finder det mærkeligt, at jeg på den ene side anerkender, at lejren hørte til den Anden Kamtjatka-ekspedition, men alligevel ikke accepterer, at gravpladsen ved siden af rummer Berings mandskab. I princippet handler det om, i hvilket omfang såkaldte *promyshlenniki* (pelsjægere m.m.) sidenhen var virksomme på Bering Ø. AMP giver nærmest udtryk for, at disse *promyshlenniki* er en frugt af min fantasi: „Vi vil ikke argumentere hverken for eller imod de pelsjægere, NOL hævder genanvendte vinterlejren og begravede deres døde her“. At man helst vil fortie dette, forstår jeg godt. Jeg bemærker nemlig, at AMP som note 11 har en henvisning til den engelske oversættelse af Len'kov, Silant'ev og Staniukovichs bog om kommandørlejren. Umid-

³ Et eksempel på, at jeg får tillagt et synspunkt, jeg aldrig har givet udtryk for: „NOL er således overbevist om, at Staniukovich på forhånd vidste, at der ville komme en trækiste, for den var dækket af plastik. Og Zviagin skulle have udtalt sig om fundet, inden det blev gjort“. Jeg medgiver, at der kun var en Bering-slægtning til stede i 1991, og at det var danske arkæologer, der fjernede overfladens græsbevoksning, hvilket også fremgår af den officielle udgravningsrapport.

delbart før den side, de henviser til, finder vi kapitlet: „Subsequent fate of the Komandorskii Camp and Expedition Property“.⁴ AMP har altså ingen undskyldning for ikke at kende til nedenstående, hvad Orla Madsen da også gjorde, da han skrev sin tyske artikel i 2007.

Da den overlevende del af Berings mandskab forlod Bering Ø i august 1742, havde de forinden registreret alt, hvad de lod tilbage på øen, og efterlod det i et opbevaringsmagasin. Det gjorde de, fordi det var statsejendom. I de efterfølgende år ankom først et mandskab under Irkutsk-købmanden Nikifor Trapeznikovs og sergent Jemel'jan Basovs kommando i 1745-46 og overvintrede på Bering Ø, og i 1748-49 overvintrede et købmandsskib under Afanasij Bakhovs kommando. Det kender vi til, fordi begge mandskaber efter at være vendt tilbage til Kamtjatka rapporterede, hvilke af de redskaber, der var efterladt af den Anden Kamtjatka-ekspedition, de havde gjort brug af og tilegnet sig, igen fordi det var statsejendom.

Fra begyndelsen af 1750'erne ankom en strøm af skibe, hvis mandskaber overvintrede på øen. Som tiden gik, plyndrede promyshlenniki alt, hvad der var tilbage af Berings ekspedition, såvel resterne af skibet som anden ejendom. Det gjaldt i første række kanoner og rigning, der var nødvendigt til reparation af skibe.⁵ Kombinationen af arkæologiske udgravninger og de samtidige skriftlige kilder viser, at de overvintrende fra Berings ekspedition havde udgravet jordhytter til sig selv, men at disse senere i større eller mindre grad blev brugt af promyshlenniki. Derfor kan de seks grave, der blev fundet ved Kamtjatka-ekspeditionens lejr, ikke blot tilhøre Berings mandskab, men også promyshlenniki eller andre. AMP undlod imidlertid overhovedet at spørge, om der kunne være tale om andre.

Den Dansk-Sovjetiske Ekspedition til Bering Ø.

Siden jeg begyndte at beskæftige mig med den Anden Kamtjatka-ekspeditionens historie, har jeg talt med mange deltagere i den arkæologiske ekspedition i 1991. Det gælder Andrej Staniukovich, retsmedicineren Viktor Zviagin, biologen Arkadij Savinetskij, journalist David Sears, Ole Schørring, Svend Erik Albrethsen og Orla Madsen. Jeg har læst den officielle rapport underskrevet af Staniukovich og de danske arkæologer, som opbevares i det Russiske Videnskabsakademis Institut

⁴ V.D. Len'kov, G.L. Silant'ev, & A.K. Staniukovich: *The Komandorskii Camp of The Bering Expedition*, Anchorage 1992, s. 23-39. Som det fremgår af min artikel, s. 322-23 med note 73, var Orla Madsen ganske klar over dette, da han skrev sin tyske artikel i 2007.

⁵ Len'kov, Silant'ev & Staniukovich: *Komandorskii lager'*, Moskva 1988, s. 23; A.K. Staniukovich (red.): *Russkie morskije ekspedicii XVIII veka. Ocherki kompleksnogo izucheniia pamiatnikov material'noi kul'tury*, Moskva 1996, s. 70-71.

for Arkæologi i Moskva, dagbøger fra og erindringer om ekspeditionen af Konstantin Shopotov og Sergei Jepishkin samt selvfølgelig alle videnskabelige værker om emnet. Fra begyndelsen har det slået mig, hvordan hver deltager i ekspeditionen har sin egen version af begivenhederne, versioner, som ofte er modstridende. Nu har AMP så en ny version af, hvad de oplevede, som på mange måder strider imod det, de skrev for mere end 25 år siden. Det udgør en klassisk øvelse i kildekritik at rekonstruere begivenhedsforløbet på Bering Ø i 1991 på grundlag af divergerende kilder.

AMP hævder: „Desværre har NOL ikke styr på kronologien, hvad angår arbejdsforløb og -fordeling samt på hvilken måde, tingene udviklede sig efter vores ankomst til Bering Ø“. Jeg mener dog, at jeg kender det samlede begivenhedsforløb i sommeren 1991 betydeligt bedre end de danske arkæologer. Selv om de tog del i udgravningen, har deres ukendskab til russisk spillet dem adskillige puds undervejs. Jeg ser nemlig ikke, at de danske arkæologer overhovedet har været bekendt med deres russiske kollegers mange videnskabelige publikationer op til og efter udgravningen, selv ikke dem, der er skrevet på engelsk. Deres egne artikler har de skrevet på grundlag af deres personlige oplevelser under udgravningerne, og hvad de eventuelt har hørt fra deres russiske kolleger.

Det undrer mig, at AMP i deres replik for alt i verden vil vise, at Staniukovich ikke mistænkte, at Kamtjatka-ekspeditionens gravplads var placeret netop dér, hvor de danske arkæologer mente at finde den. Ikke desto mindre fortalte en af mine kritikere mig for omtrent halvandet år siden en helt anden historie: At Staniukovich var klar over, at der skulle graves, netop hvor der blev gravet, men at han forsøgte at lokke danskerne til at grave et andet sted, og da de første knogler dukkede op, forsøgte han at overbevise alle om, at det var polarræv.

Af flere russiske deltageres dagbøger og erindringer fremgår, at Staniukovich endnu inden de danske arkæologers ankomst sad og arbejdede netop på det sted, hvor man snart fandt gravene. De målinger, han foretog dér og ikke „i dalsænkningen mellem de her liggende strandvolde“, som AMP hævder, viste et højt niveau af fosfat. Disse resultater er også publiceret på engelsk.⁶

Interessant er også, at fosfatmålingerne blev lavet både før og under udgravningerne, som det fremgår sort på hvidt under AMP's illustration Fig. 3: „På profiltægningen fremgår også værdierne for de fosfatanalyser, der blevet foretaget, inden og imens udgravningerne

⁶ V.N. Zviagin, Sh.M. Musaev & A.K. Staniukovich: *Vitus Jonassen Bering (1681-1741). Mediko-kriminalisticheskii portret*, Baku 1995, s. 43-46, 65-67, 81-82; Staniukovich (red.): *Russkie morskije ekspedicii XVIII veka*, s. 30-31, 148-149.

fandt sted“. Dertil kommer, at Staniukovich på grundlag af den fejlagtige oversættelse af Steller, som også de danske arkæologer anvendte,⁷ anså stedet, hvor der blev gravet, for velegnet til en gravplads for det overvintrende mandskab. Derfor måtte Berings grav findes netop dér.

I mange samtaler med Staniukovich i perioden 1996-99, efter hans nyoversættelse af Steller, har jeg hørt ham beklage, at danskerne, der på grund af en russisk medarbejders dårligt oversatte samtale på øen, fik det indtryk, at han (Staniukovich) mente, at Bering var begravet på et andet sted. Han var meget såret over, „at man fratog ham æren for opdagelsen“ af kommandørkaptajnens grav. I sine bøger om resultaterne af udgravningerne i 1991 gik han altid let hen over spørgsmålet om, netop hvem der fandt gravpladsen, men eftersom han dér publicerede grafikken med sine fosfatmålinger, får den russiske læser det indtryk, at „æren“ for at have fundet „Berings“ grav, er hans. Det udelukker selvfølgelig ikke, at de danske arkæologer endnu i Horsens har sat et „kryds på kortet“, men det virkelige begivenhedsforløb er alligevel mere komplekst, end de forestiller sig.

Massemedier og den lovede sensation

AMP mener, som anført i note 2, at jeg uden grund hævder, at man på forhånd havde „proklameret at ville finde Vitus Berings grav“. Det er muligt, at AMP virkelig ikke ved det, men Staniukovich proklamerede vidt og bredt forud for ekspeditionen, at man ville finde Vitus Bering. Derom vidner mange af de erindringer, der sidenhen blev skrevet på russisk.⁸ Med løftet om den forestående sensation, det ville være at finde Berings grav, lykkedes det ham både at tiltrække Eventyrklubben og flere andre sponsorer og at organisere en så omfangsrig og kostelig ekspedition.

AMP beskylder mig for at overdrive mediernes rolle i forbindelse med udgravningerne i 1991. Nej, der er ingen overdrivelse, men endnu et bevis for, at Staniukovich havde lovet at „finde Bering“. AMP forstår ikke helt, hvilken triumf det var for Staniukovich at få et filmhold fra det officielle stats-TV's Første Program til udgravningen med en

⁷ Jf. de danske arkæologers dagbog: „Beså det område, hvor vi hjemmefra havde planlagt at foretage vores udgravning. Russerne havde forud lavet fosfatprøver i området, men resultaterne ikke éntydige. Udgangspunktet blev den udgravede hytte i vinterlejren, som anses for at have huset Vitus Bering. Vi vidste fra de skriftlige kilder, at Bering blev begravet i umiddelbar nærhed af *sin* hytte, og at dette foregik den 8. december 1740“ (kursiv, NOL). <http://www.horsensmuseum.dk/Udstillinger/PermanenteUdstillinger/VitusBering/MereVitusBering/Dagbog1991Ekspedition/Dag5> (22.10.2019).

⁸ *Posledniaia ekspediciia Vitusa Beringa*, Moskva 1992, s. 156-163; K.A. Shopotov: *Beringov krest*, Sankt Peterburg 2016, s. 26-42.

dengang meget kendt journalist, S. Suncov. Det kunne kun ske, fordi man forventede i det landsdækkende program Novosti (Nyheder) at kunne fortælle om et sensationelt arkæologisk fund. Herfra ville nyheden sprede sig som en steppebrand i alle russiske medier og derfra videre – sådan som det også skete. I Rusland er der i modsætning til Danmark ingen tradition for, at nationale nyhedsmedier dækker arkæologiske udgravninger, med mindre det er noget helt ekstraordinært. Dertil kommer, at Bering Ø tilhørte Sovjetunionens såkaldte grænsezone. At komme dertil krævede særlig tilladelse, så selv journalister fra stats-TV måtte gennem en omfattende bureaukratisk procedure for at få tilladelsen, hvorefter de selv måtte finde og finansiere en måde at nå frem til øen. Så selv for det sovjetiske stats-TV var det en besværlig og bekostelig affære at få et TV-hold til øen. Det sparede danskerne i vid udstrækning for takket være det organisatoriske arbejde fra den inviterende part (Sergei Jepishkin, Eventyrklubben). Til gengæld kan tilstedeværelsen af danske arkæologer fra Berings fødeby have medvirket til at overbevise sponsorer og medier om, at der virkelig var noget stort på færde. Endelig skal man huske, at dette skete på et tidspunkt, da Rusland i sommeren 1991 nærmest var på sammenbruddets rand, og hvor mennesker, inklusive undertegnede, i månedsvis ikke fik løn.

Steller om Berings begravelse

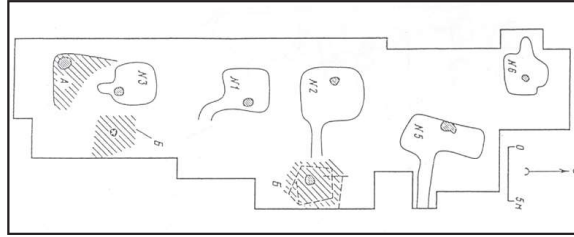
Det forekommer mig, at AMP mere end noget andet har ladet sig provokere af, at jeg i deres artikler finder belæg for, at de fulgte de russiske kollegers anvisninger og ikke på egen hånd fandt Berings formentlige grav. Her drejer det hele sig om en enkelt kort sætning i Stellers tekst: „Wir begruben dessen [Berings] entseelten Leichnam Tages darauf, nach protestantischen Kirchengebräuchen nahe bey unserer Wohnung“.

Her fremkalder AMP's forsøg på kildekritik nogle spørgsmål. De hævder nu selv, at de har anvendt den danske oversættelse af Stellers tekst og ikke den russiske. Hvorfor ikke anvende den tyske original kunne man så spørge? Men lad det ligge. AMP har fortsat ikke svaret på det afgørende spørgsmål, jeg stillede i min artikel: Hvordan kunne de i alle deres artikler, inklusive „dagbogen“, citere Stellers tekst med den selv samme fejl, som vi alene finder i den ældre russiske oversættelse, Staniukovich udgik fra: at „Bering blev jordet i umiddelbar nærhed af *sin* hytte“ (og ikke, som der står på tysk: *vor*). I stedet for at svare på dette for dem ubehagelige spørgsmål har de lagt vægt på et andet moment og slår fast, at dermed „falder NOL's påstand jo til jorden“.⁹

AMP prøver nu at overbevise læseren om, at det er helt ligegyldigt,

⁹ Hvis min argumentation i forbindelse med „sin“ vs. „vor“ muligvis ikke allere-

Fig. 1. Plan over boligernes placering i vinterlejren (nord mod højre), som de fremstod efter udgravningerne i 1981.

om der er tale om „ved siden af sin bolig“ eller „ved siden af vor bolig“, fordi området med gravpladsen „topografisk set er nærved både Berings og Stellers boliger“, så nærved er stadig nærved, og følger man den logik, er Berings påståede grav fortsat „nahe bey unsrer Wohnung“. Men ser vi nu lidt nærmere på tysk sprogbrug og på den plan over Kommandørlejren, som fremgik af udgravningerne i årene 1979-81, som alle synes enige om, så strakte alle beboelserne sig langs en nord-syd akse (fig. 1). Yderligere 36 meter nord herfor lå så den i 1991 udgravede grav. Den allernordligste bolig (nr. 6) tilhørte Bering, mens Steller og hans kollega Plenisner sammen med andre lutheranere havde bolig nr. 1. Mellem dem lå boligene nr. 2 og nr. 5. Reelt er afstanden mellem Stellers bolig og grav A12 kun lidt større end afstanden mellem grav A12 og Berings bolig. Her handler det imidlertid mindre om afstand i meter end om Stellers ordvalg. Steller kunne, set fra bolig nr. 1, have skrevet, at Bering (forudsat han lå i A12) blev begravet „ved siden af sin bolig“, eller han kunne have brugt pluralis „ved siden af vores boliger“, forstået som hele lejren, men eftersom der mellem Stellers bolig og A12 lå endnu to boliger, kunne han ikke have skrevet „ved siden af vor bolig“. Men det er, hvad Steller gør.

Imidlertid har hverken begivenhederne i 1991 eller spørgsmålet om, hvem der har æren af at finde Kamtjatka-ekspeditionens forment gravplads, principiel betydning for vores grundlæggende spørgsmål: Hvis begravelser var det, man fandt i Kommandørbugten i 1991? Det går vi nu over til.

Bræt eller kiste?

Sven Waxells korte udsagn om, at Bering blev begravet bundet til et bræt, har givet anledning til forskellige tolkninger. For at afstemme

de var „faldet til jorden“, så gør den det åbenbart alligevel „fordi russerne [de russiske arkæologer] ikke vidste, at strandvolden indeholdt grave. Ja faktisk forstod de ikke, at vi ville grave netop dér, hvor vi gjorde“. Det er ligegyldigt, hvad AMP påstår om, hvad Staniukovich med flere vidste eller ikke vidste, eftersom det alene handler om, hvad Steller vidste. Desuden er det jo stadig sådan, at samtlige arkæologer, russiske som danske, var og er enige om, hvor Berings bolig lå, hvor Stellers bolig lå, og hvor andre boliger lå. Om hvem der så reelt vidste hvad i 1991, se diskussionen om Staniukovich og fosfatanalysen ovenfor.

udsagnet med fundet i grav A12, kalder AMP det for en tremmekiste. Jeg er enig i, at det er, hvad den konstruktion, vi ser på illustrationen, ligner (udtrykket „hønsebur“ var ikke mit, men Shopotovs tolkning).¹⁰

AMP anser denne konstruktion for fremstillet med det formål at tjene som kiste, deraf den trapezoide form. Men hvis „kisten“ er specialfremstillet, hvorfor undrer det dem så ikke, at den var for kort, så man måtte bøje afdødes ben og bøje hovedet, så hagen kom til at hvile på brystet? Herom skrev Staniukovich og Zvjagin i flere omgange.¹¹ I den officielle udgravningsrapport beskriver Staniukovich detaljeret tremmekistens konstruktion og kalder den et stykke professionelt håndværk, og han konkluderer, at en sådan konstruktion ikke kan være lavet på øen, men at den må være medbragt på Sankt Peter. Som illustration både i den officielle rapport og i Staniukovichs og Zvjagins to bøger bruges samme illustration som i nærværende tidsskrift.¹² Mærkeligst er dog, at AMP ikke ser det åbenlyst absurde i den betydningsglidning, de har udsat Waxells udsagn for: Et „bræt“, hvortil et lig var bundet, bliver til „træ“, som bliver til „tremmekiste“, som bliver til „kiste“, hvori et lig ligger presset ned. Undervejs er Waxells ene bræt således blevet til mere end 20 stykker træ i den rekonstruerede kiste.

Ved første øjekast kan Waxells beskrivelse af Berings begravelse selvfølgelig forekomme mærkelig: Hvorfor blev kommandørkaptajnens legeme bundet fast til et bræt? For nylig fandt jeg forklaringen i et tillæg til det russiske Flåderelevativ fra 1720. I det kapitel, der beskriver proceduren ved begravelse til søs, hedder det: På hvert skib skal findes et særligt „begravelsesbræt“. Den afdødes krop indhylles i et klæde, til fødderne bindes en vægt, hvorefter den afdøde placeres på begravelsesbrættet, der balancerer på rælingen. I den position gennemføres de kirkelige ritualer, som hele mandskabet overværer. Efter de kirkelige ritualer affyres tre salver i luften, og under denne afskeds-

¹⁰ Jeg skal ikke komme yderligere ind på Shopotov, men når arkæologerne beskriver hans forhold til Staniukovich som venskabeligt, så strider det mod alt, hvad Shopotov har skrevet. Med Shopotovs egne ord var han og Staniukovich arge fjender. Shopotov protesterede allerede inden udgravningen i 1991 mod selve ideen om at foretage arkæologiske udgravninger i Kommandørbugten. Siden helligede kontreadmiralen sig en intensiv kamp mod „svindlerne“ (проходимцы) Staniukovich og Zviagin, der bedrog samfundet ved at udgive en tilfældig, ukendt person for Vitus Bering. Dette gjorde desværre hans udfald meget følelsesladede og subjektive, selvom han gjorde interessante og præcise iagttagelser. K.A. Shopotov: *Novoe nado iskat' v arkhivakh, Aleutskaja zvezda*. 17.06.1981; K.A. Shopotov: *Beringov krest*, Sankt Peterburg 2016 s. 51-65.

¹¹ Zviagin, Musaev & Staniukovich: *Vitus Jonassen Bering*, s. 50-52, 88-99; Staniukovich (red.): *Russkie morskije ekspedicii*, s. 34, 44-48.

¹² Zviagin, Musaev & Staniukovich: *Vitus Jonassen Bering*, s. 87; Staniukovich (red.): *Russkie morskije ekspedicii*, s.155.

salut vippes brættet, så kroppen glider ned i havet.¹³ På den baggrund er det klart, at det, Waxell beskriver som et bræt, ikke er en tilfældig planke, men netop dette „begravelsesbræt“.

Skørbug og tænder

Da jeg skrev min artikel, mente jeg ikke, det var nødvendigt at gentage, at frem til begyndelsen af 1800-tallet led alverdens søfolk af skørbug, hvis følgevirkninger kostede flere liv end søslag og skibbrud. Med hensyn til Kamtjatka-ekspeditionen var dette problem endnu større på grund af det strenge vejrlig, der i sig selv øger risikoen for skørbug. Nu forstår jeg, at jeg fra begyndelsen skulle have forklaret i detaljer, hvordan det forholdt sig med skørbug i forbindelse med Anden Kamtjatka-ekspedition.

Det antages, at skørbug udvikler sig efter en til tre måneders sejlads. Berings mandskab var på havet næsten seks måneder. Af 77 personer på Sankt Peter omkom 31, heraf 11 eller 12 i løbet af sejladsen, 19 til 20 blev syge under sejladsen og døde i løbet af de første to måneder under overvintringen. Efter landsætningen kunne mandskabet igen få forsyninger af frisk vand og fersk kød i det omfang, kræfterne tillod det, men for mange var det for sent, og det gælder også Bering. Som bekendt vokser der ikke appelsiner eller citroner på Bering Ø, og man kendte endnu ikke til vitamin C's helbredende virkning på skørbug.

Ifølge Waxells rapport fra 15. november 1742 – ikke at forveksle med hans senere erindringer – fremgår det, at da mandskabet begyndte landgangen på Bering Ø, var kun otte i stand til at klare sig selv, og kun tre af dem kunne med besvær komme op på dækket.¹⁴

Til sammenligning kan man se på sejladsen til Amerika samme år på den anden af Kamtjatka-ekspeditionens paketbåde, Sankt Paul, under kaptajn Tjirikovs kommando. Skibet forlod havnen samtidig med Sankt Peter og var tilbage 12. oktober. Mandskabet sejlede således lidt mere end fire måneder. I midten af juli mistede Sankt Paul begge sine chalupper, hvilket betød, at man ikke længere kunne lægge til land og skaffe frisk vand. Fra midten af august modtog matroser og officerer hver en portion grød om dagen. I begyndelsen af september led næsten hele mandskabet af skørbug og seks mand døde som følge af skørbug, deriblandt to løjtnanter. Da Sankt Paul nåede Petropavlovsk-bugten, blev de nødt til at bede om hjælp fra kysten for at få officerer ombord til at styre skibet i havn. Hele mandskabet på Sankt Paul led så stærkt af skørbug, at ingen var i stand til at manøvrere skibet.

¹³ V. Dygalo: *Otkuda i chto na flote poshlo*, Moskva 2000, s. 366-68.

¹⁴ Natalia Okhotina Lind; *Vtoraja Kamtjatskaja Ekspedicija. Dokumenty 1741-1742*, Sankt-Peterburg 2018, s. 683-699.

Kaptajn Tjirikov selv var så alvorligt syg, at han først i december kunne sidde i sengen og diktere breve. Det tog endnu lang tid, inden skørbugen havde forladt ham, eftersom det selv i Petropavlovsk var umuligt at fremskaffe såvel sund føde som de nødvendige medikamenter. I sommeren 1742 forsøgte Tjirikov og hans mandskab at påbegynde en ny sejlads, men den blev både kort og resultatløs, fordi både han selv og hans mandskab endnu var svækkede efter skørbugen. Det tager simpelthen tid at komme sig over skørbug. Tid havde de, der døde på Bering Ø sammen med Bering, ikke.

Det er mit indtryk, at AMP faktisk ikke har megen viden om skørbug. De har heller ikke stort kendskab til kilderne. De har hverken brugt skibsjournalen fra Sankt Peter, Waxells rapport fra 15. november 1742 eller Waxells erindringer.

I deres kritik skriver de, at jeg er „overbevist om, at langt hovedparten [af mandskabet] døde af skørbug – også Vitus Bering – og at den døde i grav A12 ikke kan være Bering, fordi hans tænder er bevaret. Derved går hun også imod den vigtigste historiske kilde, G.W. Steller, der beskriver en ganske anden dødsårsag“. Her kunne AMP nok have læst min artikel lidt grundigere, for jeg har på intet tidspunkt hævdet, at Bering *døde* af skørbug. Det handler nemlig ikke om, hvad de begravede på gravpladsen døde af, men om de havde lidt af skørbug. Netop det viste *ingen* af de gravlagte, man fandt i 1991, tegn på ifølge retsmedicineren Viktor Zviagin. Den direkte årsag til Berings død var ikke skørbug, men han led af skørbug. Det er sagens kerne!

AMP vil nu overbevise læserne om, at Bering ikke led af skørbug, og at det derfor ikke er noget problem, at den afdøde i grav A12 havde stærke tænder. De understreger: „Flere steder nævner Steller Berings kost, som ikke ligefrem tyder på, at han led nød, og kun en enkelt gang nævner han, at kommandøren led af skørbug“. Her modsiges AMP dog sig selv, andetsteds nævner de nemlig, at Steller to gange skriver, at Bering havde skørbug: 30. august og 6. oktober.

Hvad AMP her har gjort, er at finde nogle løsrevne citater fra Stellers dagbog, hvor Steller ved tre lejligheder forsyner Bering med frisk mad: 30. august, 7. november og 14. november. Ud fra dette slutter AMP, at Bering under sejladsen ikke „led nød“. Men hvad skete der faktisk i denne periode?

Dagene fra 30. august til 3. september var sidste gang, mandskabet fra Sankt Peter havde mulighed for at gå i land og hente friske forsyninger, samtidig med at man begravede det første offer for skørbugen. På land fandt Steller gode kildespring, men det vand, sømændene derefter valgte, tog de fra stillestående brakvand, hvilket Steller advare-

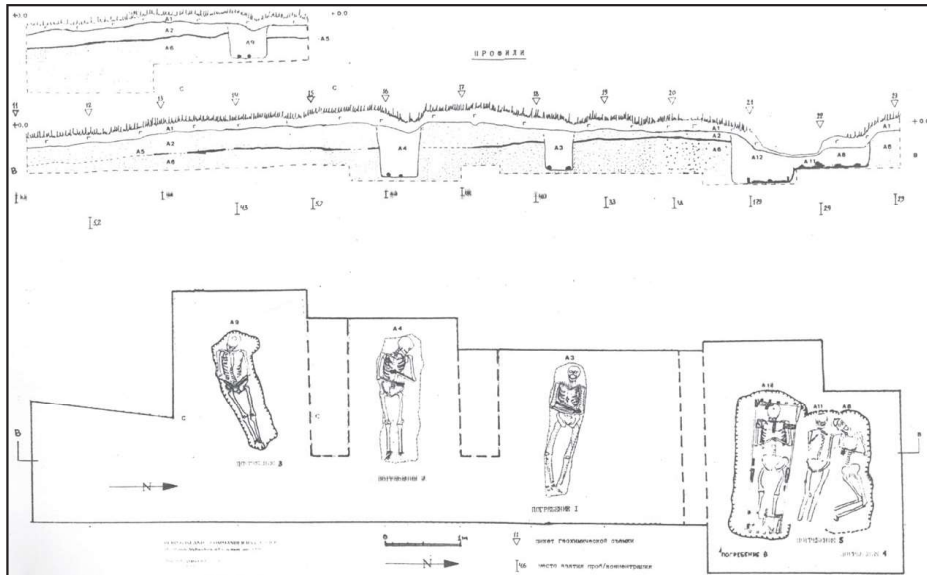

Fig. 2. Plan og profil over begravelserne, som de fremstod efter udgravningen 1991. Til højre grav A12, A8 og A11, der er gengivet i udsnit i fig. 3.

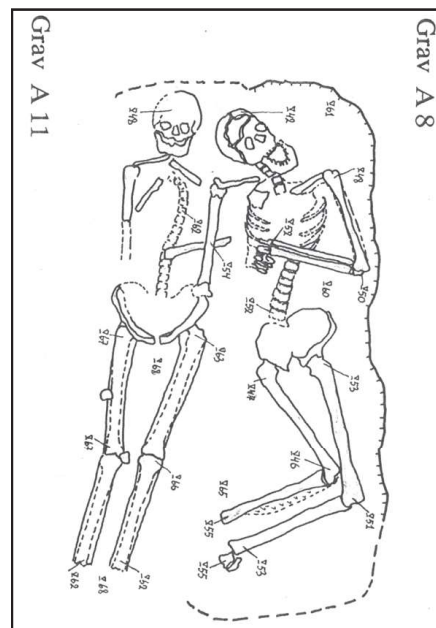

Fig. 3. Udsnit af fig. 2: Plan over grav A8 og A11, praktisk talt placeret oven på grav A12.

de imod, da det kunne fremskynde skørbug.¹⁵ Det skal være i det forløb, Steller bragte vækster til Bering, der på det tidspunkt var ude af stand til at rejse sig på grund af skørbug. Det gjorde Bering i stand til efter otte dage igen at stå på benene. Men allerede 7. september måtte Steller konstatere, at det usunde vand dag for dag reducerede antallet af raske om bord.¹⁶ Fra det tidspunkt går der endnu to måneder,

¹⁵ G.W. Steller: *Reise von Kamtschatka nach Amerika mit dem Commandeur-Capitän Bering*, Sankt Peterburg 1793, s. 53-54. Hele opholdet på ankerpladsen skildres frem til s. 63, og det er på s. 59, at Steller omtaler Berings skørbug.

¹⁶ Steller: *Reise von Kamtschatka*, s. 76.

før det endelige skibsforslis, og i den periode havde man ingen muligheder for at tage nye forsyninger. Den 10. oktober – og ikke 6. oktober, som AMP hævder – fortæller Steller igen, at Bering er hårdt ramt af skørbug på grund af for megen inaktivitet.¹⁷ Intet kunne herefter forhindre, at Berings skørbug stadig forværredes inden skibsforslisset en måned senere. Han måtte bæres i land 8. november og forlod ikke den jordhytte, man havde gravet til ham, før han blev begravet. Der er overhovedet ingen mulighed for, at han under de betingelser kan være blevet helbredt for sin skørbug, ligegyldigt hvor meget frisk mad, Steller eller andre kan have bragt ham.

Beringkorset og andre lig på gravpladsen

Som bevis mod mig inddrager AMP gravene A8 og A11. Det er rigtigt, at Steller og Waxell skriver, at man ikke nåede at begrave alle døde, og at blårævene nogle gange nåede at gnave af de døde. Disse to grave adskiller sig virkelig fra de øvrige (fig. 2 og 3). Øjensynlig vidste man ikke, da de blev gravlagt, at A12 allerede fandtes, så man næsten kom til at anlægge nye grave ovenpå. I mine øjne viser det, at hvis det virkelig er Bering, der ligger i A12, så kan det næppe være medlemmer af Kamtjatka-ekspeditionen, der i farten næsten kom til at ligge oven på den netop begravede kommandørkaptajn. Der gik trods alt kun en måned fra Berings død, til den sidste af mandskabet døde på øen (8. januar 1742, jf. min artikel s. 317). Man vidste, hvor Bering blev begravet, idet man på et tidspunkt inden afrejsen i august 1742 havde sat et kors på hans grav! På den måde tyder A8 og A11 snarest på, at der mindst var to forskellige grupper, der brugte stedet som gravplads. Det var vist ikke det, AMP ønskede bevist!

Dette kors, „Beringkorset“ (Beringov krest) som det kaldtes, skulle tjene to vigtige funktioner ud over at markere Berings grav. Det skulle dels fungere som vidnesbyrd om, at øen nu tilhørte Rusland, dels skulle det tjene som sømærke, hvorfra man kunne tage pejlinger mod omkringliggende punkter.¹⁸ Fornylig har to navigationskyndige, en russisk og en dansk, forklaret mig følgende: For at forbisejlende skibe skulle kunne tage pejlinger efter dette sømærke, måtte Beringkorset være synligt fra havet på stor afstand. Det indebar, at det må have ligget højt og have haft himlen som baggrund og ikke en skråning. Den funktion ville et kors på eller nær graven A12 ikke kunne opfylde.

¹⁷ „Herrn Capitain=Commandeur, der wieder wegen allzuviel genossener Ruhe sehr hart am Scorbut danieder lag“, Steller: *Reise von Kamtschatka*, s. 85.

¹⁸ Sudovoi zhurnal Sv. Petra: *Russkie ekspedicii po izucheniiu severnoi chasti Tikhogo Okeana v pervoi polovine XVIII v.*, Moskva 1984, s. 249.